

АНАЛИТИЧЕН ДОКЛАД ЗА ИЗВЪРШЕНОТО ПРОУЧВАНЕ НА МНЕНИЕТО НА МАГИСТРАТИ, АДВОКАТИ, ПОЛИЦЕЙСКИ И ПЕНИТЕНЦИАРНИ СЛУЖИТЕЛИ ОТНОСНО ОБУЧЕНИЕТО В СФЕРАТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Увод

Настоящият доклад представлява част от дейност № 4 на проект “Укрепване на защитата на правата на човека в България“, осъществяван от Фондация „Български адвокати за правата на човека“. В рамките на тази дейност бе предвидено да се извърши проучване за източниците, от които съдиите (на всички нива), прокурорите, адвокатите, следователите, полицейските служители и служителите в пенитенциарните заведения са придобили знания за правата на човека и в частност - за ЕКПЧ и практиката на ЕСПЧ по прилагането ѝ.

За тази цел бяха подготвени две анкетни карти – едната за полицейски и пенитенциарни служители и другата – за магистрати и адвокати, които бяха разпространени по електронен път и на хартиен носител със съдействието на Министерството на вътрешните работи, Министерството на правосъдието, Националната следствена служба, Висшия адвокатски съвет, Националния институт на правосъдието, Съюза на съдиите в България и Съюза на прокурорите.

Поради анонимността на анкетите и спецификата на професиите на анкетиранията лица се презюмира добросъвестността на респондентите при попълването им и не са включени контролни въпроси за проверка на достоверността на отговорите. Преди разпространението на окончателния вариант на анкетните карти бе осъществено пилотно проучване, за да се тества съдържанието и адекватността на зададените въпроси и отговори.

Всяка от двете анкетни карти е структурирана така, че да бъде получена информация в четири основни насоки: оценка за преподаването на материята по правата на човека в хода на обучението във ВУЗ, оценка на професионалното обучение след завършване на висше образование, източници за получаване на информация за Европейската конвенция и практиката на Съда, прилагане на получените знания и информация в пряката професионална дейност. В следващото изложение ще бъдат коментирани данните, получени от отговорите на зададените въпроси в тези няколко насоки.

Поради спецификата на професионалната насоченост на отделните групи респонденти и някои различия в зададените въпроси в двете анкетни карти докладът е структуриран в две самостоятелни части. В първата са анализирани отговорите на полицейските и пенитенциарните служители, а във втората – тези на магистратите и адвокатите.

I. Оценка за нивото на обучение и качеството на получените знания на отделни категории полицейски и пенитенциарни служители в материята за правата на човека и в частност за Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (КЗПЧОС) и практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) /анализ на данните от анкетното проучване/

Общ профил на изследваната съвкупност.

Едната от целевите групи, към които бе насочена работата по проекта, обхваща определени категории полицейски и пенитенциарни служители, по отношение на чиято служебна дейност изследователският екип изхожда от презумпцията, че е особено важно да се познаят Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (КЗПЧОС, „Конвенцията“) и практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), както и практически да се прилагат съответните правозащитни стандарти. От това гледище изследването чрез анкетните карти, имащо за цел да предостави информация за формите на обучение, източниците на познание и самооценката на нивото на обучение и качеството на получените знания, бе насочено към: а) разследващи полицаи (РП), б) полицаи с охранителни функции (ПОФ), в) служители на ГД „Охрана“ към Министерството на правосъдието (СГДО) и г) надзорно-охранителни служители (НОС) в местата за лишаване от свобода (МЛС).

Изследваната съвкупност от лица бе формирана след дефинирането на целевата група по описания начин и обхваща 533 анкетирани. Между тях относително по-слабо представени се оказаха РП (55 анкетирани или 10,3%). Другите професионални позиции бяха разпределени, както следва: 155 ПОФ (29,1%), 204 СГДО (38,3%) и 119 НОС (22,3%).

На въпроса за продължителността на професионалния им стаж не са отговорили 151 анкетирани или 28,3%. В групата на отговорилите силно преобладават лицата с по-дълъг стаж. За стаж от 6 до 10 години са съобщили 33,8%, от 11 до 15 години – 20,4% и над 15 години -31,4%. Доста по-слабо представени са анкетираните със стаж между 3 и 5 години (8,9%) и със стаж до 2 години (5,2%).

Образователното ниво на анкетираните представлява особен интерес поради основателното предположение на екипа, че лицата със завършена степен на висше образование е по-вероятно да са получили някаква подготовка по въпросите на защитата на човешките права, отколкото колегите им със завършено средно образование. Полученият резултат е достатъчно красноречив, тъй като сам по себе си едва ли е в състояние да подхрани особено оптимистични очаквания във връзка с крайните изводи за нивото на подготовката на анкетираните по усвояване на правозащитните стандарти при получаването на съответната образователна степен. Само четирима от всички анкетирани не са дали информация за степента на образованието, което са завършили. Почти половината от отговорилите (47,6%) са

завършили общо средно образование или средно милиционерско училище (СМУ) (всъщност последните са символично представени от 6 анкетиранни лица, или 1,1%). Ако се формулира още едно предварителна предпоставка – че най-голяма е вероятността подготовка по проблемите на правата на човека да са получили лица със завършено висше юридическо образование в юридически факултет (ЮФ) или във висше училище със съответен юридически профил (най-често Академията към МВР) – то и тук резултатите не предразполагат към особен оптимизъм, доколкото такива са едва 20,8% от анкетираните, които са съобщили какво образование са завършили. Сравнително слабото представителство на юристите сред всички анкетиранни идва да обясни липсата на значими натрупвания при отговора на въпроса в кой ЮФ съответният респондент е завършил юридическото си образование. От факултет до факултет завършилите варират между 3 и 9 анкетиранни. Малко по-големи натрупвания се отчитат при ЮФ на ВТУ „Кирил и Методий” (дал образование на 16 лица) и ЮФ на Югозападния университет в Благоевград (ЮЗУ), където 23 лица са завършили своето образование. Академията към МВР (АМВР) са завършили 29 лица, или 5,4% от анкетираните.

Картината на общия профил на анкетираните завършва с признака „пол”. Силно доминират мъжете (85,0% от предоставилите отговор на този въпрос).

Обучението по въпросите на човешките права при получаване на висше юридическо образование. Оценката на анкетираните.

Осем въпроса от анкетната карта бяха посветени на формите и източниците на обучение по КЗПЧОС при получаване на висше юридическо (в ЮФ) или съответно приравнено към него профилирано образование. Ясно е, че след като почти половината респонденти са съобщили само за завършено средно образование, а едва една пета от цялата изследвана съвкупност можем условно да наречем „респонденти-юристи”, отговорите на тези въпроси няма да са представителни за цялата извадка, а ще се коментират по-нататък единствено в рамките на „подгрупата” на „юристите”. Освен това трябва да се отбележи, че броят на отговорилите на всеки един от тях осем въпроса също не е еднакъв, поради което при коментарите винаги ще отбелязваме каква е съответната подсвкупност, т. е. колко са анкетираните, които са отговорили на съответния въпрос.

На въпроса дали по време на обучението им е била преподавана дисциплина, свързана с Конвенцията, са отговорили 121 анкетиранни. Половината от тях (49,6%) отговарят отрицателно. Обстоятелството, че по време на обучението им Конвенцията не е била в сила за България, обяснява отрицателните отговори на 15,7% от подсвкупността. Други 33,9% обаче съобщават, че макар и КЗПЧОС да е била в сила за България, не им е била преподавана дисциплина, свързана с нея. Такава дисциплина е била преподавана като задължителна за 36,4% от отговорилите на въпроса, а други 13,2% са я изучавали като свободно избираема. Завършилите ЮЗУ и ВТУ „Кирил и

Методий” най-масово са посочили, че по време на обучението им е била преподавана дисциплина, свързана с Конвенцията, било като задължителна, било като свободно избираема.

При цялата условност на тези резултати едва ли ще е пресилен изводът, че **още в процеса на придобиване на базисни познания за правото в хода на университетското обучение, за една съществена част от целевата група е бил налице сериозен дефицит при усвояването на правозащитните стандарти, утвърдени от Конвенцията.**

Едва 67 анкетирани са отговорили на въпроса върху кои международноправни източници се е фокусирало преподаването по въпросите на човешките права – всички относими актове, всички относими актове, но с приоритет на Конвенцията, или само Конвенцията. Отрицателен отговор „Не съм изучавал/а дисциплина, свързана с човешките права” са дали 68,7% от отговорилите. На фона на цялата съвкупност от 533 анкетирани положителните отговори дават напълно символични натрупвания, но все пак в подсъвкупността на отговорилите 14,9% са изучавали всички относими актове, но с приоритет на Конвенцията, 10,4% - всички относими актове, и 6,0% - само Конвенцията.

Малко повече – 92 респонденти – са отговорили на въпроса в каква насока е била преподавана материята, обхваната от КЗПЧОС. И тук резултатите са твърде обезсърчителни, защото постоянен и значителен остава дялът на тези, които са отговорили, че не са изучавали нищо от Конвенцията (46,7% от отговорилите), а други 40,2% са съобщили, че са получили само обща представа за нея. Обучението на 3,3% от отговорилите е обхванало процедурите пред ЕСПЧ, 2,2% са били запознати само със същността на защитените от Конвенцията права, други 2,2% са отговорили, че обучението им е обхващало всичко изброено, а 5,4% са посочили, че в предмета на преподаване са влизали повече от изброените компоненти, без да уточняват кои. Липсата на значими натрупвания не позволява да се открие някой от университетите ни, в който преподаването да е надхвърлило в някаква насока създаването само на обща представа за Конвенцията.

Ясно е, че при такова внушително преобладаване на представители на целевата група, които или не са научили нищо за Конвенцията по време на следването им във висшето училище, или са получили бегли познания за нея, е невъзможно да се очаква ефективно прилагане на правозащитните стандарти в служебната им работа, освен ако не са участвали в някакво обучение след завършване на висшето образование. Този въпрос ще бъде обсъден в следващия параграф на този раздел.

Твърде малко анкетирани (53 или 9,9% от всички респонденти) са си направили труда да отговорят на въпроса дали обучението им по Конвенцията е било подчинено на някаква специална насоченост с оглед на естеството на бъдещата им работа. Отново половината от подсъвкупността са отговорили, че не са били обучавани по КЗПЧОС. На този фон обстоятелството, че за 11,3% от отговорилите (равняващи се едва на 1,1% от общата съвкупност от 533 анкетирани) материята по Конвенцията е била

преподавана с акцент върху наказателното право, идва само да потвърди извода за неособено високото ниво на обучение по въпросите на правата на човека на представителите на целевата група от гледище на предмета на бъдещата им служебна дейност.

Оценката на анкетирания материал по Конвенцията е търсена в две посоки: оценка на обема на преподавания материал и оценка на качеството на преподаването. Що се отнася до въпроса, посветен на обема на преподаването, отговорили са 94 респонденти. Отново отбелязваме неизменно присъстващия дял на тези, които са отговорили, че не са изучавали КЗПЧОС, и той е 42,6% от подсъвкупността на отговорилите. За 38,3% обемът е бил достатъчен, а за други 5,3% - напълно достатъчен. Преценката на 13,8% от отговорилите е, че получените знания не са били в достатъчен обем. Допустим следователно би бил изводът, че преобладаващото мнозинство от анкетирания материал, които са отговорили, че са изучавали Конвенцията, оценяват позитивно обема на получените знания. И тук положителните оценки показват най-големи натрупвания при завършилите ЮЗУ и ВТУ „Кирил и Методий“.

Броят на анкетирания материал, които са отговорили на въпроса за оценката им на качеството на преподаването, е по-голям – 107 лица. С малко е снижен относителният дял на анкетирания материал, отговорили, че не са изучавали Конвенцията (39,3% от отговорилите), но това намаление е пренебрежимо. Удовлетворение от качеството на преподаването са показали 24,3% от отговорилите, а за други 25,2% удовлетворението е било само частично. Неудовлетворението си са споделили 11,2%. Сравнението с оценката на обема на преподавания материал показва, че анкетирания материал са по-пестеливи на изцяло положителни оценки за качеството на преподаването. Що се отнася до натрупванията на показаните удовлетвореност анкетирания материал от гледище на висшето училище, което са завършили, заслужава отбелязване обстоятелството, че към вече „традиционните“ ЮЗУ и ВТУ „Кирил и Методий“ се прибавя със съпоставим резултат и Бургаският свободен университет (БСУ).

Формите на обучение след завършване на съответната степен на образование. Оценката на анкетирания материал.

Изложеното дотук показва, че лицата със завършено висше образование са малко повече от половината анкетирания материал (52,6% от изследваната съвкупност). Те формират подсъвкупност, обхващаща 277 лица, сред които завършилите висше образование в ЮФ (или приравнено на него) са само 39,7%. Стана ясно също така, че материята, обхваната от Конвенцията, не е била преподавана на твърде значителна част от „респондентите-юристи“, а сравнително малко анкетирания материал са обяснили липсата на преподаване с обстоятелството, че когато са учили, Конвенцията не е била в сила за България. Тези, които все пак са били обучавани по КЗПЧОС, най-често споделят, че получените знания са били общи и без акцент върху профила на бъдещата им служебна

дейност, макар че нерядко оценяват позитивно обема и качеството на получените знания.

Ако е вярна презумпцията на изследователския екип, че е особено важно анкетираните в служебната им дейност да познават правозащитните стандарти, установени от Конвенцията и следователно обвързващи България като страна по нея, може да се каже, че в голямото си мнозинство целевата група, представена от изследваната съвкупност, не е получила адекватна подготовка при придобиване на съответната степен на образование. Единственият начин за преодоляване на този дефицит е обучението в различни форми след завършване на образованието паралелно с упражняване на професията. Пътем казано, този е бил начинът за придобиване на познания за всички, които са срещнали необходимостта да прилагат изискванията на Конвенцията, но са получили образованието си преди тя да стане част от българското право. Следващото изложение ще бъде посветено на отговорите на група въпроси, поставени във връзка с формите на обучение по КЗПЧОС след завършване на образованието, независимо дали средно или висше, както и на съответната оценка на анкетираните.

Разбираемо е по-масовото участие на анкетираните, отговорили на тази група въпроси, доколкото самите въпроси не са били свързани със степента на полученото образование, а с дейности по обучение при упражняване на професията. Все пак и тук участието никак не е равностойно от въпрос до въпрос, което отново налага винаги да се напомня броят на отговорилите на всеки въпрос.

Внушително е мнозинството на респондентите, отговорили на въпроса дали са участвали в някаква форма на обучение по Конвенцията след завършването на съответната образователна степен. Те са 490, или 91,9% от цялата изследвана съвкупност, което позволява да се заключи, че информацията, получена от отговорите на този въпрос, е представителна за целевата група. Положителен отговор са дали 34,5% от отговорилите. Тук отново се налага изводът за осезаемо подценяване на обучаването по материята на КЗПЧОС на представителите на целевата група в рамките на служебната им дейност, въпреки че все пак данните не показват чак такъв дефицит на получени знания, констатиран при изследването на университетското обучение.

От гледище на съответните професии картината в подсъвкупността на отговорилите положително е следната: 46,2% от тях са СГДО; 27,8% са НОС; 24,3% - ПОФ и едва 1,8% са РП (съответно 5,5% е делът на РП, участвали в някаква форма на обучение, от всички РП, попаднали в изследваната съвкупност). Веднага следва да се отбележи със загриженост символичният дял на разследващите полицаи, преминали някакво обучение по правозащитните стандарти на Конвенцията, като се има предвид особената важност на редица защитени основни права в рамките на наказателното производство.

При обработката на резултатите бе получена известна информация, хвърляща светлина върху потенциала на териториалните звена на релевантните институции да осигуряват обучение по Конвенцията в рамките на служебната дейност на

анкетирани. Съотношението „обучавани спрямо неучаствали в никаква форма на обучение” показва най-силен превес в област Монтана (100,0% към 0,0%). Значително доминират обучаваните в област Перник (90,9% към 9,1%), в област Търговище (88,9% към 11,1%), в област Видин (73,1% към 26,9%) и в област Разград (64,3% към 35,7%). На другия полюс се оказват областите Благоевград, Габрово, Добрич, Русе, Сливен и Стара Загора. От там няма нито един представител, който да е отговорил, че е бил обучаван по Конвенцията. Изследователският екип не разполага с данни, от които да се разбере лица от териториалните поделения на кои институции са отговорили на въпроса за участието в някакви форми на обучение. Налага се обаче изводът, че явно има потенциал за осигуряването на обучение по места, но използването на този потенциал е твърде неравномерно и много зависи от организираността и волята на ръководителите на местните звена.

Що се отнася до въпроса каква е била формата на обучение по Конвенцията, броят на предпочелите да отговорят е доста по-малък (341 или 64,0%). От тях делът на отговорилите, че не са участвали в никакви форми на обучение е 52,8%, а съответно посочилите участие в някаква форма са 47,2% (161 анкетирани). Огромното мнозинство от тях (или 83,3% от обучавалите се по някакъв начин) отговарят, че знания по материята на Конвенцията са им били преподавани в рамките на задължително първоначално обучение след назначаването им на работа. На следващо място (8,7%) се подреждат отговорилите, че са се обучавали по тяхно желание, като обучението им е било организирано по местоработата. Само един (0,6%) е отговорил, че се е обучавал по своя инициатива извън местоработата, 5,6% са преминали обучение в първите две от посочените до тук форми, а трима (1,8%) са участвали и в трите форми на обучение. Като припомним извода, формулиран в предишния абзац, че явно е налице подценяване на значението на обучаването на повече представители на целевата група в рамките на изпълнението на служебната им дейност, все пак можем да оценим положително обстоятелството, че задължителното първоначално обучение след назначаването има такъв силен превес сред използваните форми на придобиване на знания относно правозащитните стандарти, утвърдени от КЗПЧОС. Очевидно институциите, в които работят анкетирани участници в целевата група, като цяло имат необходимия ресурс да осигурят обучение на своите служители и това, както се казва, е една добра новина. Също толкова ясно е обаче, че този ресурс трябва да се експлоатира в много по-голям мащаб.

Но и тук има разлики в зависимост от конкретната институция. Най-добре е представена ГД „Охрана” към Министерството на правосъдието, чиито служители най-често съобщават за участие в задължително първоначално обучение след назначаването. Освен това практически всички анкетирани, отговорили, че са се обучавали по своя собствена инициатива, са служители на същата дирекция. Очаквано РП са на другия полюс – едва един е отговорил, че е участвал в задължително първоначално обучение след назначаването, докато останалите 15 РП, които изобщо са

избрали да посочат отговор на този въпрос, са споделили, че не са били включвани в никаква форма на обучение. Изводът се налага сам.

Така коментираният отговори показват значимо представяне на две форми на обучение: силно преобладаващото задължително първоначално обучение след назначаването и забележимо присъстващото обучение по желание на респондента, организирано по местоработата. Съответно за тези две форми се отнасят и значимите оценки, дадени от анкетираните. При предложена им скала на оценяване от „1” до „6”, където „6” е най-високата оценка, с относително еднакво представителство в отговорите доминират оценките „4”, „5” и „6”. При предпоставена искреност в оценяването, така изразеното отношение на обучаваните към качеството на обучението би следвало да е добър стимул за доста по-всеобхватно бъдещо използване на ресурса на релевантните институции да осигуряват обучение по Конвенцията в рамките на служебната дейност на представителите на целевата група, а що се отнася до РП – стимул за доказано необходимото преодоляване на дефицита в това отношение.

За изследването бе важно да установи доколко обучението по Конвенцията след завършване на съответната образователна степен е било спорадично или системно. На въпроса еднократно или периодично са били обучавани, са отговорили 390 лица (73,2% от съвкупността). От тях 53,3% са отговорили, че не са участвали в никаква форма на обучение, 24,9% са били обучавани периодично, а 21,8% - еднократно. С други думи, периодично са били подлагани на обучение малко повече от половината анкетираните, които са отговорили, че са получавали знания в интересуващата ни материя. Системността на обучението е била изследвана и от друг ъгъл чрез въпроса колко пъти през последните 5 години анкетираният е бил обучаван. На този въпрос са предпочели да отговорят 405 лица (76,0% от съвкупността), от които 61,5% са съобщили, че не са били обучавани. Еднократно са били обучавани 10,4% от отговорилите, два пъти някаква форма на обучение са преминали 6,9%, три и повече пъти – 21,2%. Налага се изводът, че релевантните институции, освен че имат възможност да осигурят обучение, имат и необходимия потенциал да осигурят нужната му системност, като тук проблемът отново е, че този потенциал все още не се използва в достатъчна степен. След преценка на значимите отговори общо на двата въпроса (т. е. на отговорите на лицата, обучавани по Конвенцията), сравнително най-много възможности за системно обучение отново са били предоставяни на СГДО, следвани с практически равни стойности от ПОФ и НОС.

От гледище на местоработата по териториален признак системността е най-добре изразена в областите Кюстендил, Хасково и Видин. Там са значимите натрупвания на респонденти, отговорили, че са участвали в обучение два или повече пъти.

Ползване на информация за практиката на ЕСПЧ от представителите на целевата група.

За изследователския екип е безспорно, че познаването на практиката на ЕСПЧ като източник, доразвиващ установените от Конвенцията правозащитни стандарти, е толкова важно, колкото е важно познаването на самата Конвенция. По-горе беше показано, че при придобиването на съответната висша образователна степен тези, които изобщо са изучавали Конвенцията, в огромния брой случаи са получили само обща представа за нея. Много редки, до степен на твърде бегло представяне, са случаите, когато анкетираният са отговорили, че са получили знания за процедурите пред ЕСПЧ или за същината на защитените от Конвенцията права. Ако трябва да се преодолява този дефицит на познания, оформил се по време на следването във висшето училище, то това би могло да стане единствено в рамките на служебната дейност след завършването. Така на преден план изниква с важността си проблемът получавали ли са анкетираният в рамките на служебната им дейност информация за практиката на ЕСПЧ, и ако са получавали, от какви източници.

Значителен е дялът на отговорилите на въпроса дали в работата си ползват информация за практиката на ЕСПЧ (450 лица или 84,4% от съвкупността). На фона на тази активност обаче само 29,1% са споделили, че ползват такава информация, и този резултат подчертава необходимостта от по-нататъшни усилия за повишаване на нивото на информираност на участниците в целевата група. Стойностите на натрупванията на ползвалите информация според упражняваната от тях професия запазват вече добре познатото подреждане, но с една особеност, заслужаваща положителна оценка – чувствително нараства дялът на РП, отговорили, че се информират за практиката на ЕСПЧ (17 лица, което е 35,4% от разследващите полицаи, отговорили на въпроса, и 13,0% от всички респонденти, отговорили, че ползват информация).

Данните показват, че обучаването на анкетираният по материята, уредена в Конвенцията, в рамките на служебната им дейност след завършване на образованието, се отразява благоприятно върху нагласите им да ползват информация за практиката на ЕСПЧ. При отговорилите, че са участвали в някаква форма на обучение, съотношението „ползващи спрямо неползващи информация“ е 41,9% към 58,1%. Силно намалява дялът на ползващите информация в подсъвкупността на респондентите, които са отговорили, че не са участвали в никаква форма на обучение. При тях същото съотношение е 20,8% към 79,2%. Подобно, макар и не така силно изразено, е отражението на системността в обучението върху готовността да се търси информация за практиката на ЕСПЧ. Картината на съотношението „ползващи спрямо неползващи информация“ тук изглежда така: при отговорилите, че са били обучавани по КЗПЧОС само веднъж през последните 5 години, то е 36,6% към 63,4%, а при обучаваните 2 или повече пъти то е 44,6% към 55,4%.

Тази информация допълнително подкрепя извода за ползите от обучението и за необходимостта по-всеобхватно да се използва ресурса на институциите да осигуряват такова обучение.

Въпросът за източниците на информация е бил пренебрегнат от 183 респонденти (34,3% от съвкупността). Отговорите на останалите се разпределят по следния начин: информация от служебния портал на съответната институция са черпили 14,0% от отговорилите; 12,0% са намирали източници на информация в професионални сайтове в интернет (предимно „Сиела”, но и „Апис” и „Лакорда”); 2,6% са ползвали литература, раздавана служебно, а други 2,9% са се информирали от правни издания, до които сами са намирали достъп; „други източници” са ползвали 12,9%, а 55,7% са отговорили, че не ползват информация за практиката на ЕСПЧ. От гледище на упражняваните професии на ползващите такава информация има основания да се посочи, че СГДО и НОС разчитат предимно на служебни източници, докато ПОФ и РП се информират предимно по собствена инициатива. Коректен би бил и изводът, че релевантните институции при добро желание явно са в състояние служебно да осигуряват информация за практиката на ЕСПЧ. Този извод се подкрепя и от отговорите на въпроса дали в местоработата съществува система за черпене на такава информация (при 134 неотговорили, или 25,1% от съвкупността). Положителен отговор са дали 28,3% от отговорилите, следователно възможности за служебно осигуряване на информация има, а проблемът е, че тези възможности, освен че не се реализират в достатъчна степен, не се и реализират равномерно по места. Най-често съобщават за наличие на система за черпене на информация за практиката на ЕСПЧ лица, работещи на територията на областите Монтана, Търговище, Хасково и Видин. Пълна липса на такава система са посочили работещите в областите Благоевград, Габрово, Ловеч, Плевен, Русе, Сливен, София-област и Стара Загора.

Трудно е да се каже защо (дали поради нежелание да се задълбочават в подробности или защото са счели, че въпросът не е толкова важен), но значително нараства броят на неотговорилите на въпроса за кои решения на ЕСПЧ най-често са търсили информация (273 лица или 51,2% от съвкупността). Този въпрос се е отнасял само до отговорилите положително на въпроса дали изобщо са ползвали информация за практиката на ЕСПЧ, но сред възможните отговори е бил предвиден и отговорът „Отговорил/а съм отрицателно”, така че причината за подчертано по-слабата активност едва ли е обръкването на анкетираните дали е трябвало да отговорят или да не отговорят на този въпрос. Отговор „Отговорил/а съм отрицателно” са дали 65,4% от предпочелите да отговорят на въпроса, 21,2% са търсили информация само за решения на ЕСПЧ срещу България, а 13,5% са ползвали данни за решения на Съда в Страсбург както срещу България, така и срещу други страни. Явно е налице стремеж на участниците в целевата група, които по начало полагат грижа да бъдат информирани за практиката на ЕСПЧ, да черпят познания за правозащитните стандарти, установени в решенията на ЕСПЧ, независимо от държавата, срещу която тези решения са били постановени, и този стремеж следва да се оцени подобавашо.

Мястото на практиката на ЕСПЧ в служебната работа на анкетираните.

Изследователският екип споделя виждането, че спазването на човешките права в работата на представителите на целевата група би било гарантирано в най-пълна степен, ако практиката на ЕСПЧ не само добре се познава, но се и прилага при осъществяването на служебната им дейност.

На въпроса дали получените знания в сферата на правата на човека и практиката на ЕСПЧ помагат в пряката им ежедневна работа не са отговорили 166 анкетиранани (31,1% от изследваната съвкупност). Макар и да не е съществен, все пак е налице превес на положителните отговори, чийто дял, съотнесен към дела на отговорилите отрицателно е както 55,9% към 44,1%.

Изследователският екип е на мнение, че едва ли е нужно да се изследва евентуалното влияние на преподаването на материята по Конвенцията при получаване на висшето образование върху отговорите на този въпрос. Ако изобщо го има, надали подобно влияние ще е значимо, защото бе показано, че е твърде малък делът на анкетираните, завършили юридическо или приравнено на него висше образование, а едва половината от тях съобщават, че при следването им са получили знания за Конвенцията. По-уместно би било да се установи до каква степен знанията в сферата на правата на човека и практиката на ЕСПЧ помагат в пряката ежедневна работа на респондентите в зависимост от участието им в обучение по Конвенцията след завършване на съответната образователна степен. Логично е да се очаква, че когато някой получава знания по определени въпроси от професионален интерес, докато упражнява професията си, ще нарасне и вероятността тази информация да бъде ползвана в пряката му работа.

Съотношението „знанията помагат в работата/знанията не помагат в работата” показва интересни стойности при съпоставката с отговорите на въпроса дали лицата от целевата група са участвали в обучение по Конвенцията след започване на работа. Забелязват се твърде красноречиви отлики: ако при участвалите в обучение това съотношение е 79,2% към 20,8% (т. е. силно доминират тези, на които знанията помагат), при неучаствалите стойностите отиват към изравняване (40,3% към 59,7%). Отликите стават още по-ярки от гледище на системността на участието в обучението. Знанията, получени при периодично обучение, са помогнали в работата на 96,1% от отговорилите на въпроса, докато при обучаваните еднократно съотношението „знанията помагат в работата/знанията не помагат в работата” е 58,6% към 41,4%. Същото съотношение при съобщилите, че са били обучавани два и повече пъти през последните 5 години, е 94,4% към 5,6%, докато при отговорилите, че са били обучавани само веднъж, то е 73,3% към 26,7%. Едва ли са нужни много усилия да се направи изводът, че когато има възможност да се получават знания за стандартите за защита на човешките права, утвърдени от Конвенцията, и особено когато тези знания се получават системно, значително нараства вероятността същите знания да са от помощ в професионалната дейност на лицата от целевата група.

За разлика от току-що обсъдения въпрос, целящ да изясни до каква степен получените знания в сферата на правата на човека и практиката на ЕСПЧ са станали реална част от теоретичната подготовка на респондентите, подпомагаща ги в професионалната им реализация, то следващият въпрос е много по-конкретен, тъй като се отнася до пряката приложимост на практиката на Съда в Страсбург при решаването на ежедневните професионални задачи, т. е. доколко конкретните професионални действия са били поставяни в зависимост от това как ЕСПЧ се е произнесъл по даден правозащитен въпрос. Неотговорилите на този въпрос са 142 анкетираните (26,6% от съвкупността). В сравнение с предишния въпрос тук картината е доста по-различна и показва чувствително по-малък относителен дял на отговорилите, че са имали възможност да приложат наученото за практиката на ЕСПЧ в конкретната им ежедневна работа – 19,9% от тези, които са отговорили на въпроса. След като стана ясно, че релевантните институции, в които работят представителите на целевата група, имат нужния потенциал да предоставят знания в знанията в сферата на правата на човека и практиката на ЕСПЧ, и че този потенциал наистина се използва в част от поделенията на тия институции, може да се направи извод за необходимостта от засилване на практическата насоченост на обучението по време на професионалната реализация на лицата от целевата група с търсене на форми те да бъдат реално поощрявани да прилагат установените правозащитни стандарти в ежедневната им практическа дейност.

Както и при предишния въпрос, и тук изследваните връзки между въпросите потвърждават, че получените системни знания в сферата на правата на човека и практиката на ЕСПЧ чувствително по-често от еднократно обучаваните се съобщават, че са прилагали на практика наученото в тази сфера.

Прави впечатление добре изразената съотносимост между обсъдените вече отговори на въпроса за кои решения на ЕСПЧ анкетираните са получавали информация и отговорите на въпроса „Ако сте отговорили положително на въпроса прилагате ли в ежедневната работата практиката на ЕСПЧ, какво от тази практика сте прилагали?“. Отговор „Отговорил/а съм отрицателно“ са дали 67,2% от предпочелите да отговорят на въпроса, 28,4% са прилагали само решения на ЕСПЧ срещу България, 3,4% са ползвали решения на Съда в Страсбург както срещу България, така и срещу други страни и 1,0% - само решения срещу други страни.

Изводи и препоръки

На базата на изложеното дотук могат да бъдат представени следните основни изводи и препоръки:

1. За една съществена част от целевата група е бил налице сериозен дефицит в усвояването на правозащитните стандарти, утвърдени от Конвенцията, при придобиване на базисни познания за правото в хода на университетското

обучение. Сред получените някакви знания по време на следването силно преобладават ония, на които висшето училище е предоставило само най-обща представа за КЗПЧОС. Символично са представени лицата от целевата група, получили познания в детайли или с практическа насоченост. Може би тези констатации обясняват защо не са много анкетираните, които са дали оценка на обучението им по материята на Конвенцията. Те са по-склонни да оценяват положително обема на преподавания материал, отколкото неговото качество. Общият извод е, че голямото мнозинство от представителите на целевата група, завършвайки съответната образователна степен, не са получили на нужното ниво познанията, необходими им в служебната работа след завършването.

2. Участието на респондентите във форми на обучение след завършване на съответната степен на образование е доста по-добре представено сред целевата група в сравнение с обучението по Конвенцията по време на придобиване на висшето образование. Вярно е, че тези, които са участвали в някаква форма на обучение, са наполовина по-малко от неучаствалите и се налага изводът за осезаемо подценяване на обучаването по материята на КЗПЧОС на представителите на целевата група в рамките на служебната им дейност, но все пак данните не показват чак такъв дефицит на получени знания, констатиран при изследването на университетското обучение. Прегледът на резултатите в зависимост от професионалните позиции на изследваните лица, както и в зависимост от различните териториални звена на релевантните институции, в същото време ясно показва, че там, където има воля и организираност, обучение на нужното ниво се предоставя, и, което е по-важно, това се прави с необходимата системност. Специално внимание обаче следва да се обърне на подготовката на разследващите полицаи. От друга страна е окуражаващо, че оценките на анкетираните за получените знания са концентрирани изключително в горните три нива на предложената на респондентите 6-степенна скала за оценяване (от „1” до „6”, като последната степен е най-висока). Крайният извод е, че има сериозен потенциал представителите на целевата група да бъдат обучавани по материята на Конвенцията в рамките на служебната им дейност, и там, където този потенциал се използва, резултатите са добри. Все още обаче за по-голямата част от изследваната съвкупност и за доста териториални звена в страната този потенциал стои неразкрит и се налага препоръката за полагане на допълнителни усилия за по-пълноценното и всеобхватно разгръщане на обучението в рамките на служебната работа на представителите на целевата група.
3. Изводите, формулирани в пункт 2, в пълна степен се отнасят и до нивото на информираност на целевата група за практиката на ЕСПЧ. На фона на изключително слабото им представяне като участници във форми на обучение по Конвенцията, чувствително е нараснал делът на разследващите полицаи, отговорили, че ползват информация за решенията на Съда в Страсбург. Това е

основание да се препоръча на административните ръководители на тази професионална група да вземат своевременни мерки за организиране на адекватно обучение на РП по месторабота, тъй като е ясно, че у тях е налице стремеж да бъдат информирани относно практиката на прилагане на правозащитните стандарти, установени от Конвенцията.

4. Практиката на ЕСПЧ има определено място в служебната работа на представителите на целевата група. Засега по-голяма роля играят теоретичните познания, подпомагащи дейността им, за сметка на пряката приложимост на решенията на Съда в Страсбург при решаването на ежедневните професионални задачи, т. е. дали и доколко конкретните професионални действия са били поставяни в зависимост от това как ЕСПЧ се е произнесъл по даден правозащитен въпрос. Уместна би била препоръката да се засили практическата насоченост на обучението по време на професионалната реализация на лицата от целевата група с търсене на форми те да бъдат реално поощрявани да прилагат установените правозащитни стандарти в своята ежедневна професионална дейност.

II. Оценка за нивото на обучение и качеството на получените знания от различните категории магистрати /съдии, прокурори и следователи/ и адвокати в материята за правата на човека и в частност за Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (КЗПЧОС) и практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) /анализ на данните от анкетното проучване/

Общ профил на изследваната съвкупност

Настоящото проучване се основава на данните, получени от 242 анкетни карти, попълнени от съдии, прокурори, следователи и адвокати. То не е представително за становищата на цялата общност от магистрати и адвокати, поради което информацията е допълнена от проведени с представители на тези професионални групи интервюта.

Въпреки че не претендират за репрезентативност, резултатите дават ориентация и насоки относно становищата на анкетирания юристи по проблемите на преподаването на материята за правата на човека като обем и качество както в университетското, така и в професионалното обучение в тази сфера и в частност – за обучението по Европейската конвенция за правата на човека.

В проучването 33,5% от анкетните карти са попълнени от съдии (81 съдии от различните по степен съдилища), 8,3% от прокурори (20 прокурори от различните по степен прокуратури), 37,2% от следователи (90 следователи от националната и Окръжните следствени служби) и 21,0% от адвокати (51 адвокати и младши адвокати). Обхванати са 20 от 28-те съдебни района, като 1/5 от всички анкетирани са от София-град. Почти по равно е разпределението по пол – 47,4% мъже и 52,6% - жени.

С оглед професията на по-голяма част от анкетираниите (прокурори, следователи, 31,% от анкетираниите съдии и 33% от анкетираниите адвокати) не е учудващо, че преобладават тези, за които основният профил на ангажираност е наказателно-правната материя – 56,8%, следвани от тези с гражданско-правна – 30,8% и такива, които нямат специален профил, а се занимават с всякакъв вид дела – 9,2% (наред с адвокати това са и съдии в малките съдилища). Едва 3,1% от анкетираниите работят административно-правна материя.

Въпросът относно годината на завършване на ВУЗ и обособяването на самостоятелен отговор, поставящ предел преди 1992 година, беше зададен с оглед проследяване различията в преподаването на интересуващата ни материя, свързана с проблематиката за правата на човека, преди ратифицирането на Европейската конвенция (7 септември 1992 г.) и след това. Една трета от анкетираниите (33,6%) са завършили преди 1992 г., приблизително равно е съотношението на завършилите в периода 1992-1997 и 1998-2003 г. – съответно 22,3% и 20,1%. Останалите 14,0% са приключили обучението си в интервала 2004-2009 г., а след 2009 г. - 9,6%. С оглед времевия период на завършване на висшето образование не е учудваща констатацията, че повече от половината от анкетираниите са завършили юридическия факултет на Софийския университет, следвани от завършилите друг – не посочен факултет, а на следващите места се нареждат Бургаският свободен университет, Великотърновският, Югозападният, УНСС, Пловдивският и Нов български университети. Най-малко са анкетираниите от Русенския и Варненския свободен университет. Доколкото извадката не е представителна, тези данни не са показателни в никой от изследваните аспекти, а по-скоро обясняват защо по-голямата част от участниците в проучването са завършили единствения юридически факултет в страната до 1989 г.

В изследваната съвкупност повече от половината са лица със стаж над 15 г.(51,9%), 17,9% - от 11 до 15 г., 8,7% - от 6 до 10 г., 7,4% - от 3 до 5 г. и 12,2% са с минимален стаж до 2 г. (това са преди всичко младши съдиите, осъществявали обучението си в НИП през есента на 2014 г., част от които се включиха в проучването).

Оценка на анкетираниите за обучението в материята за човешките права при получаване на висше юридическо образование

Оценката за обема и качеството на преподаване е дадена от тази част от анкетираниите, които са завършили в периода след влизане на Конвенцията в сила за България – това са около половината от изследваната съвкупност (115 души или 53,2%). От тях 47,8% сочат, че тази материя не им е била преподавана, 13,0% са предпочели друга дисциплина (тъй като този предмет е бил избираем). Малко повече от 1/3 от анкетираниите, завършили след влизането на Конвенцията в сила, са отговорили, че са я изучавали (39,1%).

На следващите – по-конкретни въпроси, свързани с материята за правата на човека в хода на университетското обучение, броят на неотговорилите е значителен и

варира между 57.0% и 77.0% от всички анкетирани, поради което и получените отговори могат да бъдат коментирани с много голяма доза условност.

Относно обхвата на изучаваната материя се установява, че на около $\frac{1}{4}$ от отговорилите (28,3%) са преподавани всички актове, свързани с правата на човека – т.е. универсалните инструменти в тази област - както тези на ООН, така и на Съвета на Европа, на 39,6% - само Конвенцията, а на 32,1% - всички актове, но основно и най-вече – Конвенцията. Насоката на преподаването е била в $\frac{3}{4}$ от случаите за добиване на най-обща представа (74,1%), в 9,3% - за същността на правата, включени в обхвата на Конвенцията, в 1,9% - за процедурата пред Европейския съд по правата на човека, а в 14,8% от случаите - както за правата, така и за процедурата.

Дисциплината е била преподавана в различни курсове (очевидно в зависимост от учебния план на съответното висше училище) – на места в трети-четвърти курс – в 51,9% от случаите, другаде – в първи-втори курс – в $\frac{1}{3}$ от случаите (32,7%), а 15,4% отговарят, че са изучавали материята в пети курс. Тук е мястото и за дискутиране на въпроса – кога според вижданията на ръководствата на юридическите факултети би било най-подходящо да се изучава тази материя. Становището на изследователския екип, което включва експерт и преподавател на такава дисциплина е, че най-подходящо би било обучението по материята, свързана с Европейската конвенция за правата на човека, да е в последния курс, когато се изучават наказателно процесуално право и гражданско процесуално право, а същевременно студентите вече са получили съответните познания по административно-процесуално право и в различните материално-правни дисциплини - семейно и наследствено право, административно право и процес, вещно и гражданско право, наказателно и наказателно-изпълнително право. Друг е въпросът и за необходимостта от хоризонтално изучаване на Конвенцията в рамките на всяка от изброените дисциплини.

С оглед на факта, че материята по правата на човека най-често се включва в избираеми дисциплини, не е учудващо мнението на отговорилите на този въпрос респонденти – повече от $\frac{3}{4}$ от тях (78,2%), че обемът на преподаването е недостатъчен (следва да се има предвид обаче, че на този въпрос са отговорили едва 24,3% от всички участвали в проучването). Едва 12,7% намират, че той е бил достатъчен и само 9,1% - че е напълно достатъчен. Оценката е валидна независимо от вида на преподаваната материя (дали става въпрос за всички универсални актове, само Конвенцията или преимуществено за Конвенцията) и насоката на преподаването (обща представа за Конвенцията, за процедурата по конвенцията и пр.). Тази оценка не се различава за завършилите различните юридически факултети в страната. Мнозинството от тях, а за отделни висши училища – всички анкетирани са посочили, че според тях обемът на преподаваната материя е бил абсолютно недостатъчен.

Проучването си постави за цел да установи и оценката на магистратите и адвокатите относно качеството на получените познания за Европейската конвенция за правата на човека и по-специално - дали считат, че са получили добра цялостна представа както за Конвенцията, така и за отделните права, които тя защитава, и за

практиката на Европейския съд по правата на човека. Следва да се вземе предвид, че на този въпрос са дали отговор едва 42,8% от респондентите. От тях $\frac{1}{4}$ оценяват положително преподаването на материята. Останалите са на мнение, че са получили частично познания в тази област (37,8%) или въобще не са доволни от качеството на преподадения материал (36,7%). Неудовлетворителната или негативната оценка за качеството на обучението не се влияе от вида и насочеността на преподаваната материя. Не се наблюдават съществени различия в отговора на този въпрос и в зависимост от конкретния юридически факултет. Критични са оценките за качеството на обучението като цяло по отношение на всички факултети в страната.

Отчитайки, че извън специалната дисциплина, свързана с материята по правата на човека и в частност – на Конвенцията, анкетираните са изучавали множество правни дисциплини, в рамките на които биха могли да се разглеждат отделни аспекти на Конвенцията, им бе зададен въпрос дали е имало други такива, по които е била засягана тази проблематика. Тук отговори са дали сравнително голям брой респонденти – 83.0% от всички анкетираните. Повече от половината от тях сочат, че не е имало такава дисциплина (54,2%), което е показател за липсата на каквото и да било хоризонтално обучение в тази област. Останалите 45,8% са отговорили утвърдително - че е имало такива дисциплини, като най-често това е било в рамките на наказателно-процесуалното право, международно публично право, право на Европейския съюз и Основи на Европейското право. Отделни анкетираните сочат семейно право, гражданско право, конституционно право, международно частно право.

Въз основа на информацията, получена за преподаването на материята в рамките на университетското образование на юристите - магистрати и адвокати, може да бъде направен изводът, че обучението в тази сфера е несистемно, непълно, недостатъчно, почти не оставя следа и не би могло да подпомогне бъдещите специалисти в тяхната професия.

Следва да се отчете и фактът, че както в съдебната система, така и в адвокатурата, една голяма част от юристите са завършили преди влизането на Конвенцията в сила за България. Това от своя страна обуславя необходимостта от надграждане и попълване на празнотите в тази насока в движение – по време на упражняване на съответната юридическа професия. Очевидна изглежда констатацията, че за усвояване на стандартите за правата на човека следва да се разчита преди всичко на професионалното обучение след завършването на висше юридическо образование, още повече при липсата на всякаква специализация по време на университетското обучение. Въпросът, който следва от направения извод, е – трябва ли да се разчита единствено и само на инициативата на отделните юристи да повишават квалификацията си или е необходимо да има изградена система за професионална квалификация, която задължително да обхваща всички (преди всичко магистратите), но не само при първоначалното им назначаване или издигане в длъжност. Ако се отговори положително на първия въпрос, тогава е наложително да се обсъди следващият – как да бъдат мотивирани магистратите да повишават професионалната си

квалификация. Отговор на част от тях се съдържа в следващата група въпроси, обхванати от проучването.

Оценка на анкетираните на професионалното обучение в сферата на правата на човека в рамките на упражняваната професионална дейност след завършване на висшето образование

Част от зададените въпроси в анкетното проучване бе насочена към проследяване **формите на професионална квалификация в сферата на правата на човека след завършване на висшето образование**. Не се нуждае от аргументация тезата, че за цялата изследвана съвкупност е от особена важност в своята пряка професионална дейност те да познават правозащитните стандарти, установени от Конвенцията. Доколкото бе констатирано, че в процеса на висшето си образование една твърде незначителна част от анкетираните са получили най-обща представа за Конвенцията, то единственият начин за преодоляване на този дефицит е различните форми на обучение да бъдат съчетавани и да се осъществяват успоредно с упражняваната професия. Обект на анализ в следващото изложение е до каква степен това се реализира в практиката.

Почти по равно се разпределят анкетираните, участвали в обучение в сферата на Европейската конвенция и тези, които не са се включили в подобно обучение – съответно 50,2% и 48,9%. В сравнение с първата група въпроси относно университетското обучение тук делът на неотговорилите е незначителен – едва 2,6%. Налага се изводът за силно подценяване на обучението по материята на Европейската конвенция за правата на човека на тази целева група.

Съпоставен с професионалния опит, този показател сочи, че с увеличаването на стажа нараства числото на лицата, включили се в различни форми на обучение. Около 1/3 от отговорилите положително на въпроса, са посочили, че това е станало по тяхно желание в местоработата им – 34,9% (съответно в НИП или ЦОА), 14,4% са участвали по своя инициатива в други форми на обучение извън местоработата им, 11% са били включени в задължителните форми на обучение след назначаването им (това е относимо единствено за магистратите, но не и за адвокати). Макар и непредставителни, тези данни като че ли сочат, че целевите групи участват по-често в разнообразни форми на обучение по тяхна инициатива, а не толкова поради наличието на елемента задължителност.

Оценяването на качеството на обучение по шестобалната скала за всяка една от изброените форми показва, че по-голямата част от анкетираните – близо $\frac{3}{4}$ от тях дават от добра до отлична оценка и едва около 5-8% оценяват преподаването като неудовлетворително. Участниците в първоначалното задължително обучение са дали най-много отлични оценки – 75% от тях са оценили обучението си с шестлица. При обучението по желание 50% от анкетираните са го оценили с петица, а по 20% са дали добра и отлична оценка. Помолени да посочат обучението, от което са най-

удовлетворени, анкетирани са посочили обученията по чл. 5 и 6 от Конвенцията, по чл. 6 и 8 и чл. 5 от Протокол 7, по чл. 1 от Протокол 1 по проведеното обучение в Трявна през 2014 г. от НИП.

Препоръките относно сферите на обучение по правата на човека на анкетирани лица могат да бъдат систематизирани по следния начин. Някои от тях са по-обща и са свързани с насоката и формите на провеждане, а именно: сферата на обучение по правата на човека да е с приоритет и там да се постави акцент, обученията да бъдат по-интензивни, да има курсове за дистанционно обучение по ЕКПЧ. Другата група препоръки са насочени по-скоро към самото съдържание - за включването в обученията на конкретна проблематика, като напр. за наказателното правораздаване по чл. 6; по проблемите на децата и на хората с увреждания; практиката на Европейския съд да бъде представяна тематично (по материя) според действащото българско законодателство; да има обучения за същността на отделните права по Конвенцията и за тълкуването им в практиката на Европейския съд

За изследването бе важно да се установи и доколко обучението след завършване на висше образование е било системно или то е било инцидентно. В тази връзка бе направен опит да се установи честотата на обученията, в които се е включила половината от цялата изследвана съвкупност (както бе отбелязано по-горе, 50.2% от респондентите са участвали в някаква форма на обучение). Около 2/3 от тях са посочили, че са участвали периодично в подобни обучения (60,9%), а за останалите 39,1% обучението е било еднократно. Що се отнася до времевия период, през последните 5 години половината от включилите се в различни форми на обучение са взели участие три и повече пъти, 36,2% - два пъти и 25,8% - един път. Съпоставени спрямо цифрата на всички участвали в проучването, от тези отговори може да се достигне до извода, че през последните 5 години половината от изследваните лица не са участвали в никакво обучение, а около 1/3 – само веднъж, което по наше мнение е недостатъчно. Би било препоръчително всички магистрати да имат възможността да преминават поне веднъж на 5 години подобно обучение, което за съжаление на този етап не е постигнато.

Обучението на близо 4/5 от включилите се в разнообразните форми на квалификация е било осъществявано в София, а останалата 1/5 са участвали в такива в съдебния район по местоработата си. Незначителен е броят на преминалите обучение в чужбина, което обаче е било посветено и на други проблеми, а не само на Конвенцията. Едва 4 лица са посочили, че това обучение е било насочено само към проблематиката на Европейската конвенция и практиката на Съда в Страсбург. С оглед участието на по-голям брой магистрати и адвокати в разнообразните форми на квалификация може би би било рационално да се организират регионални обучения във всеки един от петте апелативни района в страната.

Проучването имаше за цел и установяването на **причините, поради които магистрати и адвокати не са участвали в различните форми на квалификация**, насочени към задълбочаването на познанията в изследваната област. Приблизително

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Фондация „Български адвокати за правата на човека“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България.

2/3 от анкетираниите сочат, че не са имали никакви пречки, за да се включат в провежданите обучения. Този дял е валиден както за тези, които са участвали, така и за неучаствалите в различни форми на обучение. За всички най-голямата пречка се оказва тяхната професионална претовареност, следвана от такива субективни фактори, които са валидни само за магистратите, а именно – ръководителят определя кои лица да се включат в подобни обучения, както и „предпочитани са едни и същи колеги“. Натовареността като препятствие е валидна особено за магистратите от големите съдебни райони, които споделят, че дори и при отправена покана за включване в обучения – както в страната, така и в чужбина, това става в последния момент и те нямат възможност своевременно да променят графика на насрочените заседания. Това е водеща пречка за анкетираниите със стаж над 15 години и почти не се сочи от другите юристи с по-малък стаж. Отделни анкетирани са посочили наред с това, че рядко в такива обучения се включват граждански и търговски съдии, а насочеността им е предимно в наказателноправната материя. Липсата на информация за провеждането на подобни курсове и други форуми също е сочена като причина за недотам голямото участие в различните форми на повишаване на квалификацията в тази сфера.

Владеенето на чужд език в мнозинството от случаите не е било пречка за участието в подобни обучения – без оглед на неговия вид – задължителен, по желание в рамките на институцията или извън нея. То би препятствало единствено включването в международни форми на обучение в различни европейски институции или учебни заведения. Същевременно обаче владеенето на чужд език е фактор, влияещ върху възможностите за информиране на магистрати и адвокати за актуалната практика на Съда по правата на човека, тъй като голяма част от решенията на тази институция не могат да достигнат до знанието на българските юристи, освен ако поради своята значимост не бъдат преведени по инициатива на някоя от заинтересованите институции или НПО. Изводът се основава на интервюта с редица магистрати от ВКС и от другите по степен съдилища. Отчасти този вакуум може да бъде запълнен с ежемесечния бюлетин с резюмета на най-важните решения на Съда в Страсбург и на свързани с правата на човека решения на Съда в Люксембург, изготвян от Фондация „Български адвокати за правата на човека“, както и от каталога с резюмета на българските решения, който се качва на страницата на Висшия адвокатски съвет.

Като че ли нагласата на жените към повишаване на квалификацията в тази сфера е по-голяма от тази на мъжете, тъй като съотношението на половете във връзка с участието в различни форми за професионално обучение след завършване на висшето образование е в съотношение 2 към 1 в полза на жените.

Резултатите от изследването потвърдиха констатацията, че специализацията на магистратите, участието им в курсове, включително и с насоченост към правата на човека, по никакъв начин не влияят върху кариерното им развитие. Това е относимо както за съдии, така и за прокурори. Единствено при следователите от окръжните следствени служби информацията е нееднозначна – 81% са посочили, че

специализацията в тази сфера не влияе върху професионалното израстване, докато 19,0% са дали положителен отговор на този въпрос.

По мнение на екипа на проекта **стремежът към повишаване на квалификацията и непрекъснатото професионално развитие би следвало да бъдат стимулирани и да се включат като един от критериите за професионално израстване.** Това е въпрос, който предлагаме да бъде подложен на обсъждане на настоящата кръгла маса.

Източници на информация за практиката на Европейския съд по правата на човека от представителите на целевата група

Безспорно е, че познаването единствено и само на текстовете на Конвенцията не би могло да подпомогне съществено магистрати и адвокати в тяхната ежедневна работа. Доколкото практиката на Съда в Страсбург почти не се изучава в рамките на висшето образование, то дефицитът в тази област би следвало да се преодолява в рамките на професионалната ангажираност на изследваната група. Затова третата насока на проучването бе да се установи ползват ли респондентите информация за практиката на ЕСПЧ и ако да, от какви източници

Близо $\frac{3}{4}$ от всички анкетираните са дали утвърдителен отговор на въпроса дали ползват информация за практиката на Европейския съд по правата на човека (72,5%). Сред участвалите в изследването професионални общности най-висок е дялът на следователите, които сочат, че не ползват такава информация. Същевременно участвалите в различни форми на обучение по-често търсят информация за практиката на тази институция, отколкото лицата, които не са се включвали в такива обучения. Съотношението „ползвачи-неползвачи“ при преминалите обучение е в съотношение 3,5:1 (78,2% към 21,8%), докато при групата на необучаваните съотношението е 2:1 (63,8% към 36,2%). Тук въпросът едва ли опира само до по-голямата информираност на участвалите в различните професионални форми за квалификация в тази сфера. По-скоро става въпрос за формирането на нов поглед върху интерпретацията на отделните права, представен чрез стандартите, изработени от Европейския съд, за фокусирането на вниманието върху проблеми, които обикновено остават извън ползрението на ежедневната дейност на юриста. Би могло да се предположи, че обучението в сферата на правата на човека в рамките на професионалната дейност се отразява благоприятно на нагласите на изследваните да търсят и ползват информация за практиката на Европейския съд.

За проучването представляваше интерес да се установят и каналите за получаваната информация. На този въпрос са отговорили 80,3% от всички анкетираните, така че следващите данни се основават на техните отговори. Най-голям е относителният дял на тези от тях, които сочат, че получават необходимата им информация от професионалните сайтове в интернет (34,8%), измежду които сайтът на Европейския съд, на Фондация „Български адвокати за правата на човека“, на

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Фондация „Български адвокати за правата на човека“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България.

Министерството на правосъдието, на lex.bg. На второ и трето място с почти еднакъв относителен дял (21,1% и 20,5%) се нарежда информацията, получавана от служебния портал на институцията, в която работят и от достъпната литература и списания, измежду които се посочват бюлетинът на фондация „Български адвокати за правата на човека“, „Адвокатски преглед“, „Правен свят“, сп. „Права на човека“ и др. Служебно раздаваната литература заема дял от 16,1%, а други неназовани източници относно практиката на Европейския съд – 7,4%. Липсата на интерес към различните източници на информация и тук е по-висока сред лицата, които не са участвали в никакви форми за повишаване на квалификацията в сферата на правата на човека – 26,2% (от невключените в никакви форми на обучение) спрямо 10,4% (от всички, които са участвали в разнообразни форми на обучение след завършването на ВУЗ).

На въпроса дали в институцията, в която работят, съществува система, чрез която да бъдат редовно информирани относно важни решения на Европейския съд по правата на човека, 1/3 от анкетиранията са дали утвърдителен отговор, докато 2/3 са посочили, че няма такава (относителният дял на неотговорилите е сравнително нисък – едва 7,9%). Същевременно вътре във всяка подгрупа анкетирани – съдии, прокурори, следователи и адвокати, също няма еднозначен отговор. Част от тях са посочили, че има такава система, а друга – че няма. Информацията, получена от интервюта сочи, че съдиите от наказателната колегия на ВКС периодично получават по служебната си поща преводи на важни решения на Европейския съд – както срещу България, така и срещу други държави. В другите две колегии няма един установен канал. Информация за важни решения се получава от самия Европейски съд, от Министерството на правосъдието, но не съществува такова звено, на което да е възложено да следи практиката на международните съдилища в Страсбург и Люксембург. Апелативните и окръжните съдилища нямат собствена система за информация, нито ресурси, за да поддържат такава. Подготвяните обобщения на практиката на даден съдебен район, поръчвани на съдебните помощници, обхващат конкретна проблематика по даден клон на правото.

Въпросът допълнително бе конкретизиран за тези, които са дали положителен отговор, в посока дали получават информация само за български решения или за важни решения срещу други държави, или и за едните и другите. Тук делът на валидните отговори не е голям, тъй като 41,5% от анкетиранията не са отбелязали нищо. Около 2/3 от останалите са отговорили, че получаваната информация е за всякакви решения, а не само срещу България, а от другата 1/3 почти по равно са отговорили, че са информирани само за български или само за решения срещу чужди държави.

Мястото на практиката на ЕСПЧ в служебната работа на анкетираните

Въпросите относно достъпа до информация за практиката на Европейския съд, за наличието на различни информационни източници, за преминати обучения по проблематиката на Европейската конвенция не бяха самоцелни. Една от важните задачи на проучването бе да установи дали получените знания се прилагат от магистрати и адвокати в тяхната пряка и ежедневна работа, каква е тяхната оценка в практически план. Получените данни сочат, че 2/3 от далите отговор на този въпрос, са потвърдили, че тези знания им помагат (броят на неотговорилите е незначителен, с относителен дял 8,7%). Останалата 1/3 са на противното мнение, а именно – че те не допринасят с нищо за изпълнението на професионалните им задължения. Важно е да се отбележи, че тази негативна оценка е преобладаваща за анкетираните, които или въобще не са участвали в никакви обучения по правата на човека през последните 5 години, или са участвали еднократно в подобни обучения. Същевременно колкото по-голям е броят на преминалите обучения, толкова по-висока е и оценката за ползотворността на получените знания. Тя нараства от 68,2% на 93,1% (при съответно едно, две, и три и повече обучения). Изводът, който се натрапва от само себе си, е, че колкото по-системни са придобитите знания относно приложението на Конвенцията и нейните стандарти, толкова повече нараства вероятността те да са полезни на съответните целеви групи в пряката им работа и да ги подпомагат.

По-конкретният въпрос в тази насока бе свързан с установяване дали в своята служебна дейност анкетираните са имали повод да се позоват на Европейската конвенция за правата на човека. Целта бе да се проучи доколко знанията в сферата на правата на човека са прилагани от целевите групи в рамките на ежедневната им професионална дейност. На този въпрос не са отговорили сравнително ограничен кръг анкетираните – едва 6,1%. Малко повече от половината от останалите са дали положителен отговор (53,5%), като 69,1% от тях са посочили, че са се позовавали както на отделен текст, така и на конкретни решения на Европейския съд, 37,0% - само на отделни решения, а 22,4% - на текст от Конвенцията. Има връзка между участието в обучение през последните 5 години и позоваването на Конвенцията. Повече от половината анкетираните, които са посочили, че не са участвали в такава (54,8%), не са се позовавали на практиката на Европейския съд.

Изводът се налага от само себе си. Няма как да се прилагат стандартите на Конвенцията, установени в практиката на Европейския съд, ако те не се познават. Липсата на системно обучение в тази сфера е един от основните фактори за не информираността на магистрати и адвокати.

Единственият въпрос, целящ да установи по-скоро нагласата на юридическата общност да признае задължителната сила на решенията на Европейския съд, бе насочен към установяване мнението на анкетираните дали решенията на Европейския съд, независимо че имат действие между страните, следва да бъдат прилагани и за други

сходни случаи. Незначителен е относителният дял на лицата, пропуснали отговора на този въпрос – 8.3%. Мнозинството от останалите анкетираните лица – 74,3%, са дали утвърдителен отговор, 13,3% са посочили, че това е възможно само, ако решението е срещу България, а 12,4% са отrekli категорично тази възможност. Последните два отговора са косвен индикатор за недостатъчната информираност на част от анкетираните за действието на решенията на Европейския съд. Те са дадени преди всичко от тези респонденти, които не са взели участие в никакво обучение през последните 5 години.

Изводи и препоръки

Въз основа на изготвения анализ и при изричната уговорка за непредставителност на настоящото проучване сред магистрати и адвокати, могат да бъдат направени следните изводи и препоръки:

1. Налице е сериозен дефицит в усвояване на правозащитните стандарти, утвърдени от Конвенцията. В хода на университетското образование обучението в тази сфера е несистемно, непълно, недостатъчно, почти не оставя следа и не би могло да подпомогне бъдещите специалисти в тяхната професионална дейност. Тук се поставя въпросът за най-подходящия като времеви период учебен курс, от една страна при добиването на базисни познания за Конвенцията. От друга страна, следва да се обмисли и въпросът относно хоризонталното обучение в тази сфера – т.е. по отделни правни дисциплини, което вероятно ще постави на преден план друг проблем – относно подготвеността на самото преподавателско тяло за практиката в съответната правна материя на Европейския съд.
2. Празните от университетското образование се налага да бъдат запълвани паралелно с придобиването на професионална квалификация и опит в хода на служебната дейност, което натоварва допълнително анкетираните лица. Задължителните форми на обучение обхващат малък кръг магистрати. Би било препоръчително да се изготвят графици, по които всички магистрати периодично да преминават такъв тип обучения. Същевременно не са налице никакви стимули, обвързващи получената по-висока квалификация с кариерното израстване на изследваните съвкупности. Препоръчително би било участието в специализации и обучения да бъде включено като показател при атестирането на магистратите. Това от своя страна би създадо стимул и у самите тях да повишават знанията си и да търсят различни форми за квалификация.
3. С увеличаването броя на обученията, в които са участвали изследваните групи нараства и делът на тези, които търсят и прилагат в пряката си работа стандартите на Европейския съд. Би могло да се препоръча на представителите на следствието да положат повече усилия за включването на

повече следователи в обучения, свързани със стандартите на ЕКПЧ и практиката на Европейския съд. Същевременно би било целесъобразно да се предлагат повече форми за дистанционно обучение в тази насока, за да се облекчи възможността на професионалистите за участие и по-широкото им включване в тях и без откъсването им от работа.

4. Макар и практиката на Европейския съд да има известно място в професионалната дейност на изследваната съвкупност, тя все още не се познава достатъчно. Би следвало самите информационни канали на отделните институции да включват специализирана рубрика или да препращат по отделни важни въпроси към относимата практика на Европейския съд по водещи български и чуждестранни дела. Препоръчително е да се обмисли възможността за оптимизиране на наличните бази данни.
5. Екипът на изследването препоръчва да се обсъди възможността за обособяването на своеобразни консултантски екипи на регионално ниво (обхващащо границите на петте апелативни района) от магистрати и адвокати, преминали по-продължителен курс на специализация (най-вече от тези магистрати, които са подпомагали българската секция на Съда в Страсбург). Те биха могли да бъдат използвани не само като обучители, но и в случаите на сложни казуси, при които биха могли да се засегнат основни права, защитени от Европейската конвенция.